

7.2.2 Biçimbilimsel ve sözdizimsel bilgiler

biçimbilim

düzensiz ve özel biçimler: *mouse-mice, think-thought, spy-spies, travel-travelled*.

- (17) **alın, -ını** a. 1. Yüzün kaşlarla saçlar arasındaki bölümü. [...]
edebiyat, -tı a. Ar. 1. Yazın, °literatür. 2. Bir bilim kolunun türlü konuları üzerine yazılmış yazı ve yapıtlarının tümü, °literatür [...]
zam, mmi a. Ar. Bir şeyin ederini artırma, bir eder katma: *Maaşıma yapılan zam on milyon lirayı buluyor*. [...]

(*Türkçe Sözlük*, 1998. Ankara: Dil Demeği Yay.)

araştırma 13

Aşağıdaki *ayakkabı* ve *buzdolabı* sözcüklerine ilişkin biçimbilimsel gösterimleri inceleyiniz. *Ayakkabı* sözcüğündeki *-yı* ve *buzdolabı* sözcüğündeki *-nı* gösterimlerinin nedenlerini tartışınız.

ayakkabı, -yı b. a. Özellikle sokaklarda yağmur korumak için giyilen , iskarpin, çizme, kundura, makosen, sandalet, patik, galoş gibi türleri olan ayak giyeceği. °pabuç [...]

buzdolabı, -nı b. a. Yiyecek, içecek gibi şeyleri soğuk olarak saklamaya yarayan motorla çalışan dolap. [...]

(*Türkçe Sözlük*, 1998. Ankara: Dil Demeği Yay.)

alfabetik gösterimin sakıncaları

Alfabetik sıralanma bir kök sözcüğün uğradığı bütün türetimsel biçimlenmeleri alt alta görme imkanı sağlar ama örnekleme yoluyla türetim örnekleri kökten uzağa düşebilir: *long-length, empire-imperial, poor-pauper*.

Anglosakson sözcüğün sıfatı Latin kökenli olabilir: *mind-mental, mother-maternal*. Veya her ikisi de Latince olup farklı zamanlarda geldiklerinden farklı biçimlere sahip olabilirler: *uncle-avuncular, enemy-inimical*.

eklerin maddebaşı yapılması

- (18) **-a l-e (I)** Yönelme durumu eki: *dağa, eve, yola, öne*. Ünlü ile biten isimlerden sonra ataya y sesi girer: *odaya, tepeye, duyguya, ülkeye*.
-a l-e (II) İsimden fiil türeten ek: *kan-a-mak, tün-e-mek, boş-a-mak, harc-a-mak*.
-a l-e (III) Fiilden zarf türeten ek: *yaza yaza, gide gide, koşa koşa, düşe kalka, güle oynaya*. Ünlü ile biten fiillerden sonra araya y sesi girer: *yaşaya yaşaya, bekleye bekleye, okuya okuya, yürüye yürüye*. Bu ek göre, geççe, sapa örneklerinde kalıplaşmıştır.

(*Türkçe Sözlük*, 1988. Ankara: TDK Yay.)

araştırma 14

Bir sözlükte aşağıdaki sözcüklere ilişkin ne tür biçimbilimsel bilgiler bulunmalıdır? Araştırmınız.
gönül, vazgeçmek, kaybetmek, yardım etmek, onbaşı.

sözdizimi

- sözcük türü bilgisi.
- adların sayılabilir olup olmaması
- biçimce tekil olup çoğul olarak kullanılan sözcükler
- tanımlık ve niceleyici bilgileri
- yüklemcil ve niteleyici sıfat ayrımları
- eylemlere yönelik bilgiler: geçişli-geçişsiz bilgisi, tümcesel nesne görünümleri vb.

sözcük türü bilgisi

(19)	<i>a. / is.</i>	ad
	<i>ad. / zm.</i>	adıl / zamir
	<i>be. / zf.</i>	belirteç / zarf
	<i>bağ.</i>	bağlaç
	<i>s.</i>	sıfat
	<i>il. / e.</i>	ilgeç / edat
	<i>ünl.</i>	ünlem

araştırma 15

Türkçe Sözlük'te aşağıdaki sözcüklere ilişkin olarak verilen sözcük türlerini inceleyiniz. Tutarlı olmayan ya da yanlış olan görünümlemler bulunmakta mıdır?

temiz s. *Ar. temiz* 1. Kirli, lekeli, pis bulaşık olmayan, pak: *Temiz hava. "İçki yerine soğuk su, temiz ayran...var"* –F.R.Atay. 2. Özenle yapılmış, yanlışsız: *Temiz iş.* 3. Çok az kullanılmış veya hiç kullanılmamış olan, özürü olmayan: *temiz araba.* 4. Ahlakça lekesiz, necip, nezih: *"Biraz fazla saf olmakla beraber çok temiz ve nazik bir çocuk..."* – R.N.Güntekin. 5. *zf.* İyi, düzgün, yoluna yöntemine uygun biçimde: *Temiz giyinmek.* 6. Bir sıfatıyla kullanıldığında alay yollu iyice, adamakıllı, çok, anlamında kullanılır: *Bir temiz dayak atmışlar. "Üzerine yürüdüm; başıma pudra kâsesi fırlattı; bir temiz dövdüm."* – R.H.Karay.

bağlantısız is. ve s. 1. Aralarında bağlantı bulunmayan. 2. *İs.* Askerî ve siyasî yönden hiçbir bloka bağlı olmayan (ülke), bloksuz.

(*Türkçe Sözlük*, 1988. Ankara: TDK Yay.)

sarhoş s. ve is. *Far. serhoş* 1. Alkollü içki veya keyif verici bir madde sebebiyle kendini bilmeyecek durumda olan kimse, esrik, esri, mest, sermest: *Sarhoşluktan deli bile korkar.* 2. *mec.* Hoşa giden bir etki ile kendinden geçmiş olan: *Arılar bahar çiçekleriyle sarhoş dolaşıyorlar.* 3. *mec.* Bir şeyden çok fazla mutluluk duyan: *Zafer sarhoşu.*

bağdaşık s. 1. Aralarında anlaşma veya sözleşme sağlanmış olan (kimse veya topluluk), müttefik. 2. Sonuç, sebep gibi birbirine sıkı sıkıya bağlı karşılıklı bağımlı olan (nesne, terim).

bakan s. 1. Bakmak işini yapan (kimse). 2. *is.* Hükümet işlerinden birini yönetmek için genellikle milletvekilleri arasından, başbakan tarafından seçilerek cumhurbaşkanınca onaylandıktan sonra iş başına getirilen yetkili, vekil, nazır: "O sadece bir bayındırlık bakanıdır." F-R.Atay.

(*Türkçe Sözlük*, 1988. Ankara: TDK Yay.)

Adlarda sayılabilirlik

- (20) **grouse** [BIRD] /graus/ n [C] pl. **grouse** a small fat bird with feathered legs and feet, shot for sport and food •*They went grouse shooting at the weekend.*

(CIDE)

biçimce tekil olup çoğul olarak kullanılan sözcükler

Bu sözcükler çoğulluk gösteren herhangi bir belirleyici ile işaretlenmemesine karşın eylem ya da diğer öğelerle çoğul uyumuna girmektedir. Örneğin Alm. *Leute*, İng. *people* vb.

- (21) **people** /pip^ə/ **peoples, peopling, peopled** ◆◆◆◆
1. **People** are men, women, and children. **People** is normally used as the plural of person, instead of 'persons'. *Millions of people have lost their homes. ... the people of Angola ... homeless young people... I don't think people should make promises they don't mean to keep... It is illegal and could endanger other peoples lives.* N-PLURAL
2. **The people** is sometimes used to refer to ordinary men and women, in contrast to the government or the upper classes. [...] N-PLURAL
the N
- (22) **toplum** Toplum bunu istiyor / *istiyorlar iki toplum / *iki toplumlar
halk Halk buradan uzaklaşıyor / *uzaklaşıyorlar iki halk / *iki halklar
- (23) **böcekçiller** ç.is. zool. Omurgalı memeliler sınıfına giren, böcek yiyen, karada yaşayan hayvanlar takımı.
- (24) **ahali** ç.is. (aha:li) Ar. *ākālī, ehl'in çokluk biçimi*. 1. Aralarında aynı yerde bulunmaktan başka ortaklık düşülmeksizin bir ülkede, şehirde veya semtte oturanların tamamı "Mevsim daha Boğaz'ın bütün ahalisini toplayamamıştır." –A.Ş.Hisar. 2. Bir yerde toplanan kalabalık, halk: "Ahaliden kimsenin kendisini tanımaması için bir siyah mantoya bürünmüştü." –R.N. Güntekin.
alet is. (a:let) Ar. *ālet* 1. Bir el işini veya mekanik bir işi gerçekleştirmek için özel olarak yapılmış nesne [...] ~
edevat ç.is. (a:let edavat) Ar. Ar. *ālet, Ar. edevāt, edāt'in çokluk biçimi*. Bu ek işini veya mekanik bir işi gerçekleştirmek için kullanılan araçlar.
avam ç.is. (ava:m) esk. Ar. 'avām, 'āmm'in çokluk biçimi. 1. Halkın aşağı tabakası: "Bu zihniyette olan avam değildi, bilhassa havas denilen insanlar böyle düşünüyordu." –Atatürk. 2. Halk.
- (25) **asap** ç.is. (a:sa:b) Ar. a'sāb, 'aşab'ın çokluk biçimi. Sınırlar. "Bu büyük ıstırap asabına uyusukluk getirdi." –H.R. Gürpınar.
beyanat ç.is. (beya:na:t) Ar. *beyānāt* Demeç, bildiri: "Beyanatın askerî kısmını Falih Rifki almış, bana da siyasî kısmını bırakmıştı." –Y.K.Karaosmanoğlu.
- (26) **akran** ç.is. (akra:n) Ar. *akrān, kar'n'in çokluk biçimi*. Yaşça denk, yaşıt, boydaş, öğür. "Babası silik, adsız berberken çocuk bütün akranlarını çekerek dükkânını canlandırdı." –N.Cumalı.
amele ç.is. Ar. 'amele, 'āmil'in çokluk biçimi. İşçi, emekçi: "Tuğla harmanındaki ameleler etrafı aradılar." –S.F.Absıyanık.
evrak, ç.is. Ar. *evrāk, varāk'ın çokluk biçimi*. 1. Kâğıt yaprakları, kitap sayfaları. 2. Yazılmış kitaplar, mektuplar veya yazılar: "Mektupçu evrak okur, cevap yazar, muhabere işlerini idare ederdi." –S.Ayverdi.

- (27) Hepimiz kitabı **okuduk**
*Hepimiz kitabı **okudu**.
- (28) Öğretmen [hepimizin kitabı **okuduğunu**] biliyor.
Öğretmen [hepimizin kitabı **okuduğumuzu**] biliyor.

tanımlık ve niceleyici bilgileri

- (29) **Fieber** *das, -s/-* [ateş]
Bewaffnung *die, -/-en* [silahlanma]
Kleid *das, -es/er* [elbise]

yüklemcil ve niteleyici sıfat ayrımları

- (30) **main** MOST IMPORTANT /meɪn/ *adj* [before n; not gradable] larger, more important or more influential than others of the same type [...]
(CIDE)

a•sleep /e'sli:p/ *adj* [after v] sleeping or not awake •*I'm surprised to see you awake – ten minutes ago you were fast sound (=completely) asleep.* [...].
(CIDE)

- (31) **hayran** *s. Ar. (-)* **1.** Çok beğenen, hayranlık duyan. **2. a.** Birini beğenen, yaranlık duyan kimse: *Yazarın hayranları imza gününde uzun bir kuyruk oluşturmuştu.* [...]

(*Türkçe Sözlük*, 1998. Ankara: Dil Derneği Yay.)

- (32) **ne...**, **ne bağ.** *Far.* **1.** Birden artık özne, tümleş ya da eylemi birlikte yadsımak için, bunlardan önce yer alan sözcüklerin başlarına getirilen yinelemeli bağlaç, "hem..., hem" karşısı. Bu bağlaç yadsılı bir öge olduğundan olumsuz tümcelerdeki eylemin olumlu kalmasını gerektirir: *Onu ne gördüm, ne tanıdım.* [...] **2.** Ne ile bağlanan özne ya da tümleşlerden önceki eylemler aşağıda gösterilen durumlarda olumsuz kullanılırlar: a) eylem ne ile bağlanan özne ya da tümleşlerden önce gelirse: "*Benimle hemzeban olmaz ne Firdevsi, ne Hakanı*" - *Nefi*. b) ne'li tümcenin eylemi koşullu olursa: *Ne sen, ne ben bu ise karışmasaydık böyle olmazdı. Sen ne yaz, ne kış dinlenmezsen çabuk çökersin.* c) eylemden önce yadsımalı bir ünlem ya da belirteç bulunursa: *Ne tütüne, ne içkiye sakın alışmayın.* [...] ç) -diği, -eli beri, -inceye kadar, -ince, -dikçe, -dikten sonra ya da -den önce biçimindeki ulaçlarla: [...] *Ne çay, ne kahve içmeyeli rahat ettim.* **3.** iki sıfat ya da sıfat durumunda olan iki sözcüğün başına getirildiğinde, iki kavramın ortalaması olan üçüncü bir kavram anlatır: *Ne sıcak ne soğuk.* [...]

(*Türkçe Sözlük*, 1998: Dil Derneği Yay.)

eylemlere yönelik bilgiler

- (33) **sevmek, -er (-i)** 1. Sevgi ve bağlılık duymak: *Yurdunu sevmek* [...]. 2. Birine sevgiyle bağlanmak, gönül vermek [...]

vermek, -ir (-i, -e) 1. (Üzerinde ya da yakınında olan bir şeyi) Birisine erişirmek, iletmek [...]

(*Türkçe Sözlük*, 1998. Ankara: Dil Derneği Yay.)

- (34) **iddia** *is.* (iddia:) *Ar. iddīʿa* 1. İleri sürülerek savunulan düşünce, sav [...] ~ **etmek** sözünde direnmek, bir iddia ileri sürmek: *“Selim gözleriyle görmüş gibi iddia ediyor.”* –P Safa. [...]

(*Türkçe Sözlük*, 1988. Ankara: TDK Yay.)

ek bilgi 18

dilbilgisel açıklamaların verilışı

Dilbilgisine ilişkin açıklamalar yukarıda da görüldüğü gibi, madde içinde çeşitli yerlerde verilmektedir. COBUILD sözlüğünün bu bakımdan farklı bir uygulaması vardır. COBUILD sözlüğü dilbilgisi açıklamalarının pek çoğunu maddenin sağında bulunan fazladan sütunda vermiştir:

abdicate /æbdikeɪt/, **abdicates, abdicating, abdicated.** 1 If a king or queen abdicates, he or she resigns. ✧ *abdication* /æbdikeɪʃən/ EG ... *the abdication crisis of 1936.* 2 If you abdicate your responsibility for something, you refuse to accept the responsibility for it any longer. ✧ *abdication* EG ... *an abdication of political responsibility.*

V
✧N UNCOUNT

v+o

✧N UNCOUNT
+SUPP

COBUILD 1990

Oxford sözlüğünde de madde sonuna ek açıklama uygulaması yapılmıştır:

advice /ədʒaɪs/ *noun* (no plural)
words that you say to help somebody decide what to do: *He will give you advice about where to go.*

take somebody's advice do what somebody says you should do: *I took the doctor's advice and stayed in bed.*

⊛ Be careful! You cannot say 'an advice'. You can say 'some advice' or 'a piece of advice': *I need some advice.* ✧ *Let me give you a piece of advice.*

Oxford 1997